

Долинська М. Л., Кирчів М.-Л. В.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТОПОГРАФІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ НА РУКОПИСНОМУ ПЛАНІ-СХЕМІ ЛЬВОВА 1686 р.

У студіях з історичної топографії та історичної географії поряд із традиційними для історика писемними джерелами рівноцінним джерелом виступають картографічні матеріали. Унікальною і цінною пам'яткою для вивчення адміністративно-топографічного устрою Галицького передмістя Львова магдабурзького періоду є рукописна карта-схема північної частини цього передмістя, датована 1686 р., накреслена олівцем із чорнильними написами і помітками на паперовому аркуші без заголовка або назви. Порівняння рукописної схеми з такою ж унікальним, нестандартним фіскальним документом — реєстром шосового податку від 1607 р., укладеним під керівництвом чи за авторством львівського урядника Станіслава Ансеріна, — дає змогу локалізувати або уточнити розташування всіх топографічних об'єктів, нанесених на мапу. Це стосується ліній пробігання комунікацій: вулиць «від костелу бернардинів», Широкої, Гончарської, «вулиці Слюсарської і Котлярської», Пальчиковської, «вулички до Вороблячого млину», Соколівської, Волоського гостинця, Волоського мосту, Волоської рогачки. Чітко зображено протікання водних артерій: основного (старого) і штучного русел ріки Полтви, основного руслу її притоки, названої в картографічному документі Серетом, а також Канонічного і Вороблячого млинів. Позначено місця розташування церкви Богоявлення з цвинтарем (подвір'ям), школою, шпиталем і домогосподарствами братчиків Богоявленського передміського братства. Унікальним є відтворення окремих шанців і валів четвертої лінії фортифікації Яна Бернса та муру новозбудованого монастиря кармелітів черевичкових. Крім прикладних уточнень щодо мікротопографії північної частини Галицького передмістя Львова, аналіз рукописної мапи 1686 р. і її порівняння з шосом 1607 р. дає змогу висновувати і більш узагальнювальні позиції, зокрема щодо ранньомодерного дуального сприйняття поняття «вулиці» як лінійного або полігонального утворення, а також пояснення вживаних у тогочасних документах форм «передня вулиця» і «тильна вулиця». Спостереження над композицією мапи-схеми схиляє до версії, що її виконали на замовлення Богоявленського братства, церква якого становила для братчиків ментальний центр світу.

Ключові слова: рукописна мапа, реєстр шосового податку, ранньомодерний Львів, Галицьке передмістя, історична топографія, вулиця, старе русло, Богоявленське братство.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові зберігається унікальний рукописний план-схема частини Галицького передмістя, датований 1686 р.¹ За електронною копією документа, це паперовий аркуш прямокутної форми з неакуратними берегами, зовнішній аналіз засвідчує датування кінцем XVII ст.² На аркуші є лінії олівцем і написи чорнилом. Про початкову орієнтацію, задуману автором схеми, важко здогадатися, оскільки написи нанесено паралельно до всіх чотирьох країв аркуша і на його діагоналях. Поруч деяких об'єктів написано дати.

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАІЛ України). Ф. 742, оп. 1, спр. 1073.

² Уляна Кришталович, «Львів у картографічних джерелах XIV — середини XX ст.», в *Атлас українських історичних міст*, т. 1, ред. М. Капраль (Київ: ДНВП Картографія, 2014), 6.

На рукописній схемі позначено такі крайні точки:

- із північного боку вздовж осі захід — схід тягнеться оборонний мур середмістя (Miasto Wały mieyskie);
- у північно-західному куті позначену третю осаду Галицького передмістя («Osada trzecia którą Pod strażą zowią przed Halicką bramą między różnymi goscincami przy Połtwie rzece») і млин («Krolewski młyn z trzecią miarką dla kol[egiaty] Kanonikow»);
- у північно-східному — першу осаду цього ж передмістя («osada 1 Halic[kiego] przedmie[scia]»);
- попри південний край аркушу перпендикулярно до цього краю зі сходу на захід розташовані паралельні лінії («wywozy goscinca

Sichowskiego, Tukoniec łanom Frayborkowskim i osadzie drugiey»), вуличка Соколівка («Sokołowka uliczka nad meatem Połtwie»), криниця «Скалка» («Krynica Skałka»), городи при Скалці («Ogrody na łaniech przy Skałce»), русло ріки Полтва («Meat rzeki Poltew»).

Зазначені крайні об'єкти дають змогу частково ототожнити схему з т. зв. особливою осадою Галицького передмістя. Двічі вжите на схемі поняття «осада» ввів у 1607–1608 рр. в обіг львівських фіскальних документів Станіслав Ансерін (бл. 1543–1622) — багаторічний діяч міського політикуму, який обіймав чи не всі можливі виборні й невиборні посади в ратуші міста Львова. Зокрема, він був автором, а радше — натхненником та ідеологом, вдосконалення схеми обліку та запису об'єктів, які оподатковували в передмістях. Він опрацював, а фіскальні органи міста використали ієрархічно побудований податковий реєстр приватної нерухомості. Закономірно, що одиницею оподаткування було домогосподарство або подібна нерухомість (город, виноградник, пасіка тощо), які утворювали вулиці, що, своєю чергою, були об'єднані в певні групи (марковані, переважно, тільки назвою без уточнювального слова). Останні були розташовані на терені значної територіальної одиниці, що її Ансерін назвав осадою³. Таких осад (поселень) Ансерін бачив на Галицькому передмісті п'ять, а на Краківському — вісім. Наступного 1608 р. С. Ансерін чи підпорядкована йому група писарів уклали унікальний документ — Головний інвентар 100 ланів⁴, де докладно описано терени обох передмість магістратського підпорядкування. Більше територіально Галицьке передмістя С. Ансерін (очевидно, для зручності користування) умовно поділив на чотири т. зв. тракти.

Один із таких трактів Галицького передмістя С. Ансерін назвав «окремим», або «особливим», і навіть в чернетці описав його за № 2, а в чистовику назвав третім («trzeci tract osobny na dwa tylko łanu») ⁵. Невелика площа, порівняно з іншими трактами, його розташування і конфігура-

ція дають підстави ототожнити цей тракт із найдавнішою передміською ремісничою осадою, яка розташовувалася на південь від Галицької брами. Цю осаду, що мала назву «Під сторожою», згадано у 1404 р. як платника до міської каси⁶. Той факт, що у всіх списках Головного інвентаря немає жодного натяку на межу між двома ланами⁷, які формували особливий тракт, пояснюється функціонуванням наприкінці пізнього середньовіччя первинної мірничої структури — «hortus» (город), яку згодом витіснила мірнична структура, що базувалася на «лані»⁸.

Рукописна схема не має легенди, натомість на ній нанизано немало кількості пояснювальних надписів, сформульованих деколи цілими реченнями. Порівняння цих надписів із тлумачними вписами шосу 1607 р. засвідчує, що автор схеми (як молодшого джерела) переважно запозичив і процитував формулювання фіскального документа.

Цікаво, що за запозиченого формулювання при маркуванні топографічних об'єктів стан забудови на період накреслення схеми розташування нерухомості значно відрізнявся від часу написання податкового реєстру: не розпочалося будівництво монастиря кармелітів із каплицею Св. Леонарда, повноцінно використовувалося природне русло правої притоки Полтви — річку Серет, діяв Канонічний млин неподалік від Галицької брами. Хоча русло Серету вздовж Гончарської вулиці названо старим, нове на схемі не нанесено. З мапи фон Міґа випливає, що каналізацію здійснили, прокопавши русло від вул. Костя Левицького до просп. Тараса Шевченка південніше і паралельно до вул. Ігоря Білозіра (Герцена).

Порівняння двох базових документів — писемного і картографічного — дає змогу достатньо повно і точно реконструювати топографічну ситуацію т. зв. особливого тракту, або третьої осади, станом на XVII ст. Можна припустити, що заміну номера «2» на «3» в чистовику Головного інвентаря було зумовлено тим, що С. Ансерін хотів ототожнити тракт і осаду. Для відтворення розташування комунікацій, домогосподарств, млинів та ін. далі буде використано логіку обходу урядників С. Ансеріна з формулюваннями, близькими до записів шосу. Крім того, додано цифрове позначення для ієрархії, яку побудували в шосі 1607 р. без нумерації.

⁶ Там само, 149, 186.

⁷ Мар'яна Долинська, «Історична топографія самоврядних передмість міста Львова XVI–XVIII ст.», *Дрогобицький краєзнавчий збірник* 9 (2005), 216.

⁸ Долинська, «Неопублікований список», 91.

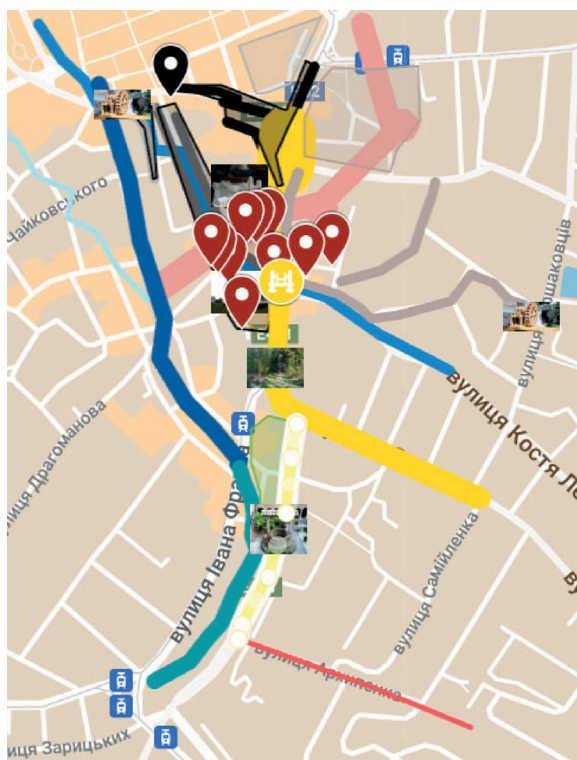
³ Мар'яна Долинська, «Рецепція культурного краєвиду Галицького передмістя Львова у фіскальних документах 1607–1608 рр.», *Ukrainian Historical Review | Український історичний огляд* 2 (2023), 134–135.

⁴ Мар'яна Долинська, «Неопублікований список “Головного інвентаря ста ланів...” 1608 р. для міста Львова», *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* 7 (2005), 89–105; Markiiian-Liubart Kyrchiv, “The Main Inventory of the One Hundred Lans...” of Lviv (1608) by Stanislav Anserin: Re-Publication and Translation”, *Ukrainian Historical Review | Український історичний огляд* 2 (2023): 101–120.

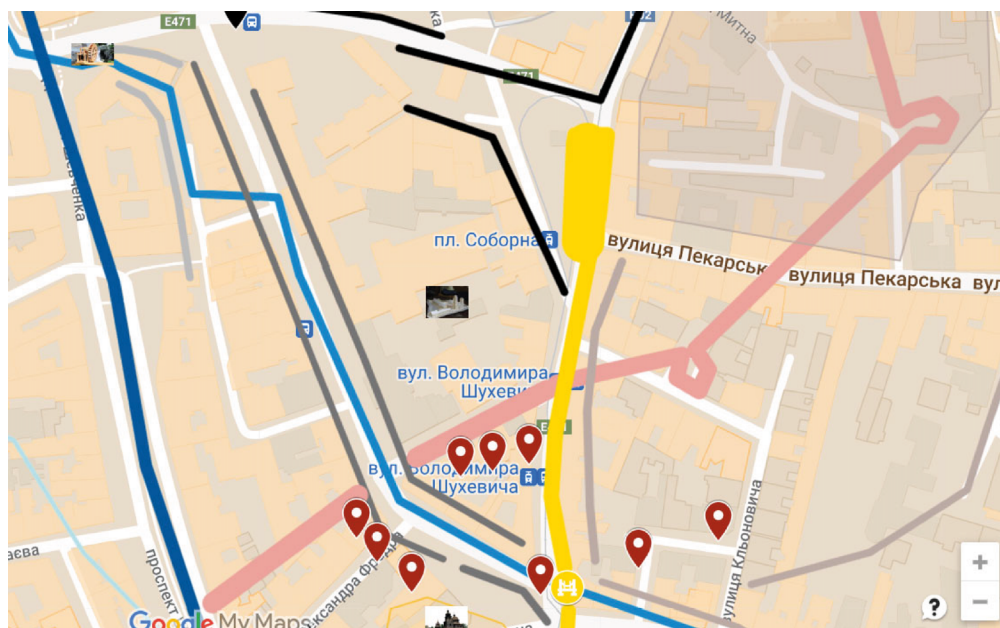
⁵ Мар'яна Долинська, *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.* (Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006), 289.

Wały mieyskie	
Piersza ulica od kosciola oo. Bernardynow na czele przed wałem domow 12	3.1.1
Druga ulica od kosciotka S.Kryza na zakręgu domow 14	3.1.2
Strona druga teyze ulicy z osobnym tez swoim zakrętem przy goscincu Wołoskim	3.1.3
Широка	
Pierwsza ulica na łaniech Freiborkowskich Polczykowska	2.1.1
Druga tylna ulica Polczykowska	2.1.1.1
(wedle tego Kuryła iest) Ulica (uliczka) do Wroblęcего młyna	2.1.2
Rzeka Seret	
Kuryło piekarz. Gabryel Langisz	
Kosciotek S.Krzyza	
Goscinniec Wołoski alias Szeroka ulica	
Ulica Garnczarska	3.2.1;
Druga strona ulicy Garnczarskiej	3.2.2.
Wyjazd z ulicy Garnczarskiej na goscinniec publiczny	3.2.3.
Iwan Bildaha	
Paiączkowski	
Przed szliakiem pusty plac zwany Gosciewski, a po tym Paiączkowski	
Spital ruski	1.
Hrycko Stawinoga	2.
Bratskie y szkoła ruska	3.
Mury karmelitanskie	
Karmelici objeli circo annum 1630	
Popowskie	5.
Mikołay Spaniel	
Mikroczoowskie	6.
Cerkiew Bohojawłenska z cmentarzem	
Hrycko Stawinoga fundum suum inter Sliakiem Wołoskim et inter fluvium Połtwia, et fun[dum] Poponis iaka donavit anno 1609	
Szance czyli fortyficia fossa de anno circiter 1680	
Dawny meat rzeki Seret spływaiącey na młyn Kanoniczy	
Krolewski młyn z trzecią miarką dla kol[egium] Kanonikow	

Slosarska y Kotlarska ulica	3.3.1; 3.3.2; 3.3.3
Meat rzeki Połtew	
Połtew	
Meat dawny koło 1600	
Meat poznieszy teyze Połtwie	
Krynica Skałka	
Ogrody na łaniech przy Skałce	3.4.3
Sokołowka uliczka nad meatem Połtwie	3.5 (2.3)

Osada trzecia którą Pod strażą zowią przed Halicką bramą między roznimi goscincami przy Połtwie rzecse (правий верхній кут перпендикулярно до «1»)

3. Осада третя, яку називають «Під сторожою», перед Галицькою брамою. Розташована на міських ланах між різними гостинцями і біля Полтви. Там є житла ремісників і гостинні дома⁹. Опис підкреслює близький до міського культурний пейзаж північної частини Галицького передмістя, яка забудована ремісничими домогосподарствами, а наявність численних заїжджих домів підкреслює її розташування біля сухопутних і водних комунікацій. У цій осаді Ансерін виділяє п'ять вулиць, достатньо повно і зрозуміло для своїх сучасників описуючи їх розташування, і поділяє приписані до кожної з вулиць домогосподарства на менші територіальні одиниці, які часто не мають узагальнювального слова. Принагідно варто зауважити, що в ранньомодерний час сприйняття поняття «вулиця» було щонайменше дуальним: лінійним за топографічних пояснень, площинним — за фіскальної інтерпретації¹⁰.

3.1. *Перша вулиця від костела отців бернардинів. На чолі [укріплень] перед валом (вулиця має свій поворот-закрут до тильних воріт бернардинського саду, другий бік вулиці також має поворот відповідно до [пролягання] Волоського гостинця аж до руського шпиталю).* Цю вулицю поділено на частини, які рисувальник мапи зображує лініями і називає також вулицями.

3.1.1. *На чолі перед валом (Piersza ulica od kosciola oo. Bernardynow na czele przed wałem domow 12)*¹¹.

3.1.2. *На повороті від костелика Святого Хреста (Druga ulica od kosciolka S.Kryza na zakręgu domow 14).* Після останнього (13-го) домогосподарства «*podle ktorego wrota są w tyle ogroda bernardynskiego*»¹².

3.1.3. *Другий цієї ж бік вулиці зі своїм окремим поворотом при Волоському гостинці (Strona druga teyze ulicy z osobnym tez swoim zakrętem przy goscincu Wołoskim).*

Наближено «перша вулиця» відповідно до розуміння Ансеріна відповідає північному і південному бокам Соборної площі до її перетину з початком нинішньої вул. Івана Франка. На рукописному плані зображено й підписано вулиці та їхні боки аналогічно до шосу 1607 р. Лінію з підписом «*Piersza ulica od kosciola oo. Bernardynow na czele przed wałem domow 12*»

проведено паралельно до лінії «*Wały mieyskie*» і вміщено між Галицькою брамою та бернардинським монастирем, тобто зараз це скверик і лінія забудови вздовж пл. Соборної, 1, 2 і 2а. Для пункту 3.1.2 підказкою є ворота до бернардинів. Якщо прийняти їх розташування на пл. Митній, то лінія іде вздовж пл. Соборної 3, 4 і вул. Володимира Винниченка 2, 4, 6. Тоді відрізок 3.1.3 тягнеться вздовж пл. Соборної 17-9.

3.2. *Гончарська вулиця. (По обидві боки вулиці з церквою і школою руською).* Щодо цієї вулиці надписи рукописної мапи не дублюють підзаголовки шосу. Проте кількість і точність зображення дають змогу досить докладно описати просторову ситуацію.

3.2.1. *Якщо іти від [серед]містя тільки вздовж лівого боку. «Poczynaiać podle tylnych wrot Domagalinych».* Закінчується перелік «*a z drugiego brackiego. Podle niego skoła ruska*»¹³. Розташування тильних «Домагаліних» воріт на початку Гончарської вулиці підтверджується записом від 1608 р. щодо чиншу, який сплачувала «*Woiciechowa Domagalina od wiazdu do domu swego*»¹⁴, а наріжне розташування парцелі — записом під іншим заголовком, із протилежного боку цієї ж осаді «Під сторожою», — від рогу вулиці Гончарської платить «*Woiciecha Domagalicha wdowa*»¹⁵, тобто та сама особа. Отже, тогочасна Гончарська вулиця починалася десь посередині сучасної Галицької площі (залишаючи вглибині позаду домогосподарства Домагалів костелик Чесного Хреста) і тягнулася вздовж непарних споруд вулиці (забудова монастиря кармелітів черевичкових на час складання шосу ще не розпочалася). А на плані 1686 р., натомість, перпендикулярно до муру вже збудованого цього монастиря (Murу karmelitanskiє) тягнулися три ділянки: «*Spital ruski*», «*Hrycko Stawinoga*», «*Bratskie y szkoła ruska*», дві з яких є і в переліку шосу. На рукописній схемі зазначений бік вулиці вже займає монастир кармелітів черевичкових. Грицько Ставінога станом на 1686 р. володів ще однією немалою нерухомістю, що зазначено на рукописній схемі: «*Hrycko Stawinoga fundum suum inter Sliakiem Wołoskim et inter fluvium Połtwia, et fun[dum] Poponis iaka donavit anno 1609*» («Господарство Грицька Ставіноги між Волоською рогачкою і річкою Полтвою і господарство Попівське (?), яке в 1607 р.»). Цю нерухомість на схемі зображено в окремому місці і не приєднано до жодної з вулиць. У шосі його власність

⁹ *Описи передмість Львова XVI–XVIII століть*, упоряд. А. Фелонюк (Львів, 2014), 146. Далі курсив використано для викладу українською мовою формулювань цього ж документа, опублікованого на с. 146–152.

¹⁰ Долинська, «Рецепція культурного краєвиду», 132–133.

¹¹ Тут і далі в дужках — формулювання з рукописної мапи. Курсивом виділено майже дослівний переказ формулювань податкового реєстру.

¹² *Описи передмість Львова*, 147.

¹³ Там само, 148.

¹⁴ Там само, 172.

¹⁵ Там само, 171.

чомусь зафіксовано при першій вулиці третьої осади (остання позиція відрізка 3.1.3), тобто в межах сьогоднішніх будинків на пл. Соборній, 9 / вул. Івана Франка, 2.

3.2.2. *Другий бік тої ж Гончарської вулиці, перейшовши*. Тут розташована церква Богоявлення. За церквою перед сляком (рогачкою)¹⁶ — дві пусті ділянки, які названо «Gosciowski» і «Paiączkowski»¹⁷ [plac]. Таку локалізацію підтверджено і рукописною схемою: «Przed szlakiem pusty plac zwany Gosciowski, a po tym Paiączkowski».

Для церкви (Cerkiew Bohojawłenska z cementarzem) на плані виділено значну територію, а в шосі — окремий пункт, що вказує на її визначальне значення для терену. На підставі картографічного аналізу прийнято вважати, що церква була на місці сучасного скверу між вулицями Князя Романа, Герцена, Фредра; метод ретроспективної локалізації вказує на територію сучасних будівель на вул. Івана Франка, 14–16. На підставі інтерпретації шосу та плану ці два трактування узгоджуються, об'єднуючи чималу територію, на південь від якої були ще дві пусті ділянки («plac Gosciowski» і «Paiączkowski»), назви яких, очевидно, мали посесивний характер. Якщо ж повертатися вздовж вулиці назад, то першим є наділ «S Popowskiego Iwan Bildaha», а останнім — «Andrzej Garbaty łąziebnik mieszczi na rogu od Garbarskiej ulicy»¹⁸). Остання позиція цього підпункту збігається зі сьогоднішнім стином вул. Князя Романа і пл. Галицької.

На схемі між написами, які маркують два боки вул. Гончарської, нанесено напис «Dawny meat rzeki Seret spływającej na młyn Kanoniczy». На час написання шосу С. Ансеріна вздовж сучасної вул. Князя Романа пролягала природна течія річки Серету¹⁹, яка з'єднувалася з іншою складовою Полтви (попередньо каналізованою) нижче течією від Канонічного млина (сучасна адреса — пл. Галицька, 15). Уздовж обидвох берегів Серету розташовувалися домогосподарства, віднесені обидвома документами до вул. Гончарської. Графіка схеми, де перетинаються лінії, що зображають це русло і правий бік Гончарської вулиці, переконує, що русло (або млинівка) повертало і проходило вздовж частини сучасних вул. Нижанківського і вул. Кривої до Канонічного млина.

¹⁶ Мар'яна Долинська, «Верифікація розташування окремих топографічних об'єктів і деяких назв галицького передмістя Львова станом на 1607–1608 роки», в *Зітиски Наукового товариства імені Шевченка*, т. 275: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (Львів, 2022), 380–381.

¹⁷ *Описи передмість Львова*, 148.

¹⁸ Там само, 149.

¹⁹ Штучне русло притоки Серет найімовірніше прокладено (викопано) в проміжку від 1607 р. до 1668 р.

3.2.3. Шос не виділяє окремо описаного далі відрізка («Wyjazd z ulicy Garnczarskiej na gosciniec publiczny»). На відміну від писемного документа, рисувальник виділив відрізок тодішньої вул. Гончарської, де вона плавно повертає до Волоського шляху (нині — початок вулиці Івана Франка). Лінія «виїзду» є гіпотенузою трикутника, утвореного нею, Волоським шляхом і муром кармелітанського монастиря («Mury karmelitanski»). У трикутник паралельно до відрізка Волоського шляху з півночі на південь вписано ділянки з цифровими позначеннями: «1. Spital ruski, 2. Grycko Stawinoga, 3. Bratskie u szkoła ruska». У шосі братський ґрунт і руська школа займають дві останні позиції лівого боку Гончарської вулиці, що збігається з виділеним окремо поворотом цієї ж вулиці на схемі. На протилежному правому боці повороту Гончарської вулиці навпроти умовного трикутника і перпендикулярно до названих вище парцель розташовані також три ділянки: «5. Popowskie, Mikołay Spaniel, 6. Mikrocowski [grunt]». Із шосом збігається ділянка Попівська, яка в 1607 р. була власністю Івана Білдаги.

Приблизно на центр аркуша рукописного плану припадає місце стику Гончарської вулиці, Волоського шляху і річки Серету, поруч розташована Богоявленська церква і парцелі її школи та шпиталю. Навіть сьогодні це місце є стиком декількох старих і нових вулиць, створюючи важливий і непростий транспортний вузол, що інтерполюється і на ранньомодерний час. Паралельно до довгих сторін ділянок Богоявленського братства на плані нанесено частину укріплення Галицького передмістя, т. зв. четверту бастионну лінію оборони Яна Бернса²⁰, названу на плані-схемі «Szance czyli fortyficia fossa de anno circiter 1680». Можна припустити, що автору схеми йшлося про бастион на нинішній вулиці Академіка Богомольця і шанці на розі вул. Олександра Фредра і просп. Тараса Шевченка²¹. Зрозуміло, що про укріплення не могли згадувати урядники С. Ансеріна, бо на той час їх навіть не проектували. Про фортифікаційні роботи в хроніці Юзефовича сказано: «Він (коронний гетьман Станіслав Яблоновський) розпочав ще в 1678 році зміцнення міста через спорудження бастионів (prorignaculorum) і валів на порожніх ділянках. Однак у тому 1682 році він набагато більше досягнув після зруйнування будинків...

²⁰ Ігор Оконченко та Ольга Оконченко, «Укріплення Львова XVII ст.», в *Атлас українських історичних міст*, т. 1, ред. М. Капраль (Київ: ДНВП Картографія, 2014), 45–50, карта-реконструкція 3.6. Локалізація оборонних укріплень Львова XIII–XVIII ст., схема 2.

²¹ Долинська, «Верифікація розташування», 380–381.

наказав звести значний — і довгий, і широкий, і високий — вал від монастиря кармелітів босих аж до монастиря кармелітів взутих, на взірєць заслони (*cortinae*) для розташування значного війська. Отож розвалювали коштовні та просторі будинки багатьох людей, хатки убогих передміщан, двори по городах з великим жалем і плачем розкидали, переносили; одним платили за ґрунт, іншим — нічого. Відповідно до топографічного плану (*delineatio*) підносилися насипи валів, а будівлі пропадали»²². Тож братство при церкві Богоявлення до моменту виконання рукописної схеми-плану втратило немалу частину своєї нерухомості²³.

3.3. *Вулиця Слюсарська і Котлярська (при королівському млині [який розташований] перед Полтвою. І ще задня вуличка за [домогосподарствами слюсарів і котлярів у напрямі до гарбарів по іншому березі Полтви]).*

3.3.1. *Один передній бік вулиці, ідучи до королівського млина.* Після 14 домогосподарств уписаний «*Młyn królewski s trzecią miarą ich mci praetow*»²⁴, тобто згаданий вище Канонічий млин. Далі за млином «*za tym młynem*» прелати володіють домом, потім розташований подвійний гостинний дім, далі — «*tamże na rogu pani Andrzeiowa Slegelowa p. Caspra doctora matka. I za nią pani Wolffowa stara nad starym meatem Połtwi*»²⁵. На рукописному плані зображено тільки одну лінію з підписом «*Slosarska u Kotlarska ulica*», яка відповідає тільки першим двом підпунктам щодо цієї вулиці в шосі. Характерно, що на плані лінія парного (другого) боку Гончарської безпосередньо продовжується лінією Котлярської і Слюсарської вулиць, що вказує на нерухомості від стику вулиць Князя Романа і Остапа Нижанківського, але всередині площі, обмеженої вул. Остапа Нижанківського і Кривою, будинками 14 і 15 на пл. Галицькій і непарним боком просп. Тараса Шевченка. Запис про те, що дім Вольфів розташовувався над старим руслом Полтви, демонструє, що станом на 1607 р. урядник однаково називав природні русла і об'єднаної Полтви, і її притоки Серету. А йшлося про те, що Вольфи жили над млинівкою (Серетом) королівського Канонічного млина.

3.3.2. *Звідси, перейшовши дорогу* (мабуть, продовження вул. Чайковського, що нині не

існує), урядник фіксує ще три домоволодіння, останнє з яких — «*Stanisław Krakowianin na rogu drugim nad Połtwą*»²⁶.

Далі шос описує домоволодіння, розташовані поза межами рукописної схеми. Опорними лініями їхнього розташування були старе і нове русла Полтви. Обидві ці водні артерії нанесені на рукописну схему вздовж лівої сторони аркуша, що відповідає заходу. Існування і пролягання старого і нового русел описані в літературі²⁷. На схемі з нижнього лівого кута аркуша (з південного заходу) є плавна вигнута лінія з послідовними написами: «*Meat rzeki Poltew*», «*Poltew*». На рівні широти церкви Богоявлення від неї в північно-західному напрямі відходить лінія «*Meat dawny koło 1600*», а основна лінія супроводжується написом «*Meat poznieszy teuze Poltwie*». Розташування русел збігається з реконструкцією гідрологічної ситуації²⁸. Цікаво було б проінтерпретувати зазначену дату — 1600 рік. Оскільки схему викреслювали на вісім із половиною десятиліть пізніше, то, можливо, на той час вважали, що русло мало якимось функціональне значення тільки до початку XVII ст.

Починаючи від позначки Галицької брами («*Brama Halicka*») півною дугою, а далі прямою лінією, з півночі на південь тягнеться, позначений двома паралельними лініями, зважаючи на свою вагомість, Волоський гостинець («*Gosciniac Wołoski alias Szeroka ulica*», «*Wołoski most*», «*Wołoski slak*», «*Gosciniac Wołoski*»). Дуальність назви Широкої вулиці і Волоського гостинця, а також порівняння з мапою фон Міга підказують, що Широка вулиця — це частина сьогоденної пл. Галицької, Волоський шлях — вул. Івана Франка (від цієї площі і включно з вул. Зеленою); міст мав покривати потік Серет на початку нинішньої вул. Костя Левицького, сляк — це рогатка перед різким поворотом Волоського гостинця (стик вулиць Івана Франка і Зеленої)²⁹. У правому нижньому куті (південний схід) Волоський гостинець переходить у виїзд Сихівського гостинцю («*Wywazy goscinca Sychowskiego*»), що свідчить про завершення території Галицького передмістя.

Крім найдавнішої і найщільніше заселеної частини т. зв. особливої третьої осади на рукописну схему нанесено західну і південну пери-

²² Ян Томаш Юзефович, *Історія Львівського архієпископства (1614–1700)*, упоряд. М. Капраль, І. Клименко, пер. М. Капраль (Львів, 2024), 689.

²³ Мирон Капраль, *Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали* (Львів, 2016), XXXVI, 265–271.

²⁴ *Описи передмість Львова*, 149.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Долинська, *Історична топографія*, 207–208; Ї ж, «Верифікація розташування», 380.

²⁸ Карта-реконструкція 3.4. Просторовий розвиток Львова від XIII до 1772 р.: адміністративний поділ, в *Атлас українських історичних міст*, т. 1, ред. М. Капраль (Київ: ДНВП Картографія, 2014).

²⁹ Долинська, «Верифікація розташування», 381.

ферії другої осади, яка межувала з третьою уздовж лінії Волоського шляху, по обидва його боки. В шосі сказано, що друга осада розкинулася на Фрайборковських ланах, які місто викупило; осаду поділено на три вулиці³⁰. На рукописній схемі у верхньому правому куті є напис, що доповнює інформацію щодо другої осади на Фрайборковських ланах: осада «de a[nn]o] 1609 go[ku] do 1686. Ma alie trzu». Можливо, кресляр хотів зазначити, що відображена топографічна ситуація була актуальною між поданими датами.

Щодо першої вулиці, або алеї, фіскальний документ подає, що вона починається від кінця Широкої вулиці, за бернардинським костелом біля Песього ринку. Назва [цієї вулиці] походить від [прізвища] мешканця – Пальчиковська, як на початку, так і в кінці так називається. В її тилах є Вороблячий млин. Крім того, писемний документ поділяє вулицю на дві частини:

2.1.1. Передня вулиця Пальчиковська, яка починається біля городу Івана Білдаги;

2.1.2. Тильна вулиця Пальчиковська.

І у цьому випадку кресляр наслідує стиль урядника і рисує дві лінії, підписані як «*Pierwsza ulica na laniech Freiborkowskich Polczykowska*» і «*Druga tylna ulica Polczykowska*». Незважаючи на докладний перелік розташування нерухомості і прикметних об'єктів, на підставі шосу складно локалізувати Пальчиковську вулицю, передусім тому, що незрозуміло, який зміст Ансеріновий урядник вкладав у поняття «передня» і «тильна» вулиці. Якщо подивитися на рукописну схему і згадати поняття «чільна кам'яниця» і «тильна офіцина», що в тім самім часі використовували для щільно забудованого середмістя, то можна припустити, що передня вулиця означала вихід фасадів будинків із входами або парцель з основними воротами, а на тильну входили задні подвір'я.

Ще однією вулицею зі співзвучною в обох документах назвою є «*Ulica do Wróblecego młyna*», нанесена на схему паралельно до течії Серету, тобто вздовж нинішньої вул. Костя Левицького. В куті, утвореному нею і Волоським шляхом, зазначено цифру «4» і два прізвища — «*Kuryło piekarz, Gabryel Langisz*». У шосі пояснюється, що «*wedle tego Kuryła iest uliczka do Wroblecego młyna, a za nią na tylney Palczykowsiey ulicy*» перелічено домогосподарства, які тягнуться до межі Песього ринку³¹. Пекар Курило в шосі 1607 р. приписаний до передньої Пальчи-

ковської вулиці на наріжній ділянці. Як випливає зі схеми, цей ріг утворювала нинішня Костя Левицького і вулиця, що тягнулася під невеликим кутом майже паралельно до Волоського шляху (вул. Івана Франка). Локацію і сусідство домогосподарств пекаря Курила і Гаврила Лангіша підтверджує і актом дарування від 1622 р. кутового будинку навпроти церкви Богоявлення, недалеко від Курилового дому, звідки Волоський шлях прямує на вулицю Вороблячу³². Перелічені уточнення і нагадування, що перед створенням схеми по деяких мастностях поблизу церкви Богоявлення прокотилася хвиля вилучень землі і фортифікаційних робіт (що відображено і на рукописній схемі), яка знищила тодішню містобудівну ситуацію, дають змогу тільки приблизно відтворити пролягання вулиці Пальчиковської.

Домогосподарства і пекаря Курила, і Лангіша на плані зображено в оточенні початків «обох» вулиць Пальчиковських, вулички до Вороблячого млину і бастіону (вул. Академіка Богомольця), звідки «фронт»-перед Пальчиковської вулиці можна нанести від парного боку вул. Пекарської до непарного боку вул. Костя Левицького. Оскільки тильною стороною урядник рухається від периферії (згаданих домогосподарств Курила і Лангіша) до міста в мурах, то зауваження, що недалеко від останнього господарства тильної вулиці починаються тили володінь Смешка, які доходять до шпитальної межі та Песього ринку, підказують, що тильна вулиця Пальчиковська тягнулася від нинішньої вул. Костя Левицького до вул. Пекарської по діагоналі сучасного кварталу, а протилежну діагональ називали вулицею до Вороблячого млина. Така локалізація узгоджується з розташуванням Песього ринку на пл. Митній і вул. Митній до непарного боку нинішньої вул. Пекарської³³.

У реєстрі шосового податку 1607 р. до другої осади належать місцевості, що простягалися на схід від Волоського гостинця (частина вул. Івана Франка) і на південь від його продовження — Соколовської вулиці (вул. Шота Руставелі). На рукописній схемі нанесено тільки декілька пунктів з довгого переліку писемного документа. По-перше, це лінія з написом «*Sokolowka uliczka nad meatem Połtwie*», що відповідає гіпотетичному розташуванню вулиці Соколівки на відрізьку нинішньої вулиці Шота Руставелі від вул. Зеленої до вул. Олександра Архипенка, як зазначено в тексті про другу осаду: п. 2.3. *Третя [вулиця] вгорі, яку називають Соколівка (Соколівська*

³⁰ Описи передмість Львова, 143.

³¹ Там само.

³² Капраль, Богоявленське братство, XXXIII, 275.

³³ Долинська, «Верифікація розташування», 379.

вуличка). [Забудована] тільки одна сторона [вздвож] тих самих Фрайборковських ланів [і тягнеться] над руслом Полтви. По-друге, це двічі використана на рукописній схемі загадкова назва «Скалка». Місце на рукописній схемі, назване «Ogrody na łaniech przy Skałce», на південь від церкви Богоявлення поміж Соколовською вулицею і Полтвою, підтверджує тезу І. Крип'якевича, що місце розташування Скалки зберіглося в назві вулиці Скельної³⁴ (з'єднує вулиці Івана Франка і Шота Руставелі). Поруч на схемі показана «Krupica Skałka», що дає змогу поставити питання щодо природи об'єкта, названого Скалкою. Традиційно її вважають горою, а у документах XVII ст. назву вжито без денота-та³⁵. Позначення Скалки криницею є унікальним трактуванням.

На рукописній мапі також зазначено: «Tu koniec łanom Frayborkowskim i osadzie drugiey», — напис зроблено паралельно до лінії Волоського шляху (вул. Зелена) і перпендикулярно до відрізка Соколовської вулиці. А в шості при описі нерухомості на цій самій вулиці після фіксації 11 домогосподарств указано: «Na ktorem yuz koniec łanom Freiborkowskim stanął. A dalej poczynaia się ogrody przy Skałce na łaniech, ktore p. Maleckowski wielki rządca cracowski na spital s. Stanisława darował»³⁶. Межу між Фрайборковським і Малечковським ланами можна сумістити з сучасною вул. Олександра Архипенка.

Нанесення на сучасну топогеодезичну підоснову об'єктів, вибраних рисувальником

³⁴ Іван Крип'якевич, *Історичні проходи по Львові* (Львів, 1991), 107.

³⁵ *Описи передмість Львова*, 145, 211, 228–229, 235–236, 238.

³⁶ Там само, 145.

у 1686 р., переконує, що основним завданням створення плану була проблема, пов'язана з нерухомістю Богоявленського братства на Галицькому передмісті тогочасного Львова. Композицію плану-схеми побудовано так, що в його центрі зосереджено найважливіші об'єкти братства, а їх позначення рідшає в напрямку до периферій рисунку.

Позначені елементи четвертої лінії фортифікації переконують, що план-схему було виконано, щоби продемонструвати втрачені передміщанами частини їхніх домогосподарств, імовірно для судових справ щодо компенсації магістратом цих втрат.

Бастіонна система, як показано на плані, перерізала вже складену на той час систему вулиць, зокрема Пальчиковську, проте нанесені лінії її частин допомагають локалізувати вулицю, а також інтерпретувати вжиті поняття «передньої» і «тильної» частин вулиці.

План-схема показує невідомі з інших джерел шанці на розі сучасних вул. Олександра Фредра і просп. Тараса Шевченка, а також криницю Скалку.

Схема дає змогу зробити висновок, що на час її створення межі між осадами були достатньо умовними, а перша, друга і третя осади творили єдиний забудований простір.

Крім того, попри достатню достовірність розташування топографічних об'єктів, рукописний план-схема має також функцію ментальної мапи для громади передміщан-українців, де «центром» їхнього світу є церква Богоявлення з подвір'ям-цвинтарем і прилеглими ділянками школи, шпиталю і домогосподарств братчиків.

Bibliographic References

- Dolynska, Maryana. *Istorychna topohrafiia Lvova XIV–XIX st.* Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”, 2006.
- — —. “Istorychna topohrafiia samovriadnykh peredmist mista Lvova XVI – XVIII st.”. *Drohobytskyi kraieznavchyyi zbirnyk 9* (2005): 214–224.
- — —. “Neopublikovanyi spysok ‘Holovnoho inventaria sta laniv...’ 1608 r. dlia mista Lvova”. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakltetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka: Zbirnyk naukovykh prats 7* (2005): 89–105.
- — —. “Retseptsiia kulturnoho kraievdydu Halytskoho peredmistia Lvova u fiskalnykh dokumentakh 1607–1608 rr.”. *Ukrainian Historical Review | Ukrainykyi istorychnyyi ohliad 2* (2023): 121–137.
- — —. “Veryfikatsiia rozstashuvannia okremykh topohrafichnykh obiektiv i deiakykh nazv halytskoho peredmistia Lvova stanom na 1607–1608 roky”. V *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. T. 275. Pratsi Komisii spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin, 377–382. Lviv, 2022.
- Kapral, Myron. *Bohoiavlenske bratstvo Lvova u XVIII st.: doslidzhennia ta materialy*. Lviv, 2016.
- Krypiakievych, Ivan. *Istorychni prokhody po Lvovi*. Lviv, 1991.
- Kryshchalovych, Uliana. “Lviv u kartohrafichnykh dzherelakh XIV — seredyiny XX st.”. V *Atlas ukrainskykh istorychnykh mist*. T. 1. Lviv. Red. M. Kapral, 4–14. Kyiv: DNVP Kartohrafiia, 2014.
- Kyrchiv, Markiiian-Liubart “The Main Inventory of the One Hundred Lans...” of Lviv (1608) by Stanislav Anserin: Re-Publication and Translation”. *Ukrainian Historical Review | Ukrainykyi istorychnyyi ohliad 2* (2023): 101–120.
- Okonchenko, Ihor, & Olha Okonchenko. “Ukriplennia Lvova XVII st.”. V *Atlas ukrainskykh istorychnykh mist*. T. 1: Lviv. Red. M. Kapral, 45–50. Kyiv: DNVP Kartohrafiia, 2014.
- Opysy peredmist Lvova XVI–XVIII stolit*. Ed. Andrii Feloniuk. Lviv, 2014.
- Yuzefovych Yan Tomash. *Istoriia Lvivskoho arkhiepyskopstva (1614–1700)*. Red. Kapral, Myron, Klymenko, Iryna, pereklad Kapral M. Lviv, 2023.

M. Dolynska, M.-L. Kyrchiv

SPATIAL LOCALIZATION OF TOPOGRAPHIC OBJECTS ON LVIV'S HANDWRITTEN SCHEMATIC MAP OF 1686

For historians in historical topography and historical geography studies cartographic materials, along with traditional written sources, are equally valuable sources. The handwritten schematic map of the northern part of the Halych's suburb of Lviv dated 1686 is a unique and valuable monument for studying the administrative and topographic structure of this suburb during the Magdeburg period. The pencil-drawn map on a sheet of paper has ink inscriptions and notes with no title or heading. A comparison of this handwritten map with a remarkable, non-standard fiscal document, the tax register from 1607, written either under the guidance of the Lviv governor Stanislav Anserin or by him, allows us to localize or specify the location of all topographical objects on the map. This concerns the lines of communications: streets "from the Bernardine Church", Shyroka, Honcharska, "Sliusarska and Kotliarska streets", Palchykovska, "street to Wróblowy mill", Sokolivska, Wallachian road, Wallachian bridge, Wallachian entrance gates. The scheme portrays the flow of waterways: the main (old) and artificial channels of the Poltva River, the main channel of its tributary, named Seret in the map, and the Canon's and Wróblowy mills. The map also depicts the locations of the Church of the Epiphany with the cemetery (yard), school, hospital, and households of the brothers of the Epiphany Brotherhood. There is a unique reproduction of sconces and ramparts of the fourth line of fortifications by Jan Burns and the wall of the newly built monastery of the Carmelites. Besides microtopographical clarifications in the northern part of Halych's suburb of Lviv, the analysis of the handwritten map of 1686 and its comparison with the tax register of 1607 allows us to propose a more generalizing hypothesis, in particular, regarding the early modern dual perception of the concept of "street" as a linear or polygonal formation, as well as an explanation of the terms "front street" and "back street" used in contemporary documents. Composition of the map suggests the version that it was executed on the order of the Epiphany brotherhood, whose church was the mental center of the world for the brothers.

Keywords: handwritten map, tax register, early modern Lviv, Halych's suburb, historical topography, street, old channel, Epiphany brotherhood.

Матеріал надійшов 01.04.2024

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)